

ลุ่มน้ำนครสวรรค์ : การสร้างเครือข่ายและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนว พระพุทธศาสนา

Nakhonsawan River Watershed: Making Network and Cultural Heritage
Management Based on Buddhism

พระศรีสมโพธิ (วรัญญ์ สอนขุน)¹

Phrasrisombhot (Waranyu Sonchun)

Received: September 28, 2020

Revised: October 28, 2020

Accepted: October 28, 2020

DOI: 10.14456/jra.2021.4

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอรูปแบบและแนวทางการจัดการเชิงเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ภาควิชาการโดยการวิจัยเชิงเอกสาร การสำรวจข้อมูลเชิงพื้นที่ การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูป/คน การสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 9 รูป/คน การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการกับผู้มีส่วนได้เสีย จำนวน 40 รูป/คน และการประชาคมเพื่อคืนข้อมูลกับผู้มีส่วนได้เสีย จำนวน 100 รูป/คน ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่ารูปแบบการพัฒนาและแนวทางการจัดการเชิงเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ ประกอบด้วย รูปแบบ 3E และรูปแบบ LINK ได้แก่ E1= Education การให้ความรู้ E2= Engineering การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรม E3= Enforcement การดำเนินการตามกฎหมายระเบียบ L= Learning การเรียนรู้จากตัวอย่างที่ดี I= Information การประชาสัมพันธ์ N= Network การมีส่วนร่วม K= Knowledge เกิดองค์ความรู้ในท้องถิ่น และแนวทางการจัดการเชิงเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ ประกอบด้วย 7 ประการ คือ 1. การสร้างองค์ความรู้ 2. เครือข่ายต้องมีความเห็นพ้องต้องกันในการเห็นความสำคัญ 3. การสร้างความตระหนักในการหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรม 4. การสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในการสร้างเครือข่ายจัดการมรดกทางวัฒนธรรม 5.

¹ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Corresponding author, e-mail: waranyusonchun@gmail.com, Tel. 089-0497806

การเผยแพร่องค์ความรู้ 6. การบังคับใช้กฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ และ 7. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่

คำสำคัญ: ลุ่มน้ำนครสวรรค์, เครือข่าย, มรดกทางวัฒนธรรม

Abstract

This research paper aims to demonstrate the pattern and guideline of heritage culture network management following the Buddhism approach in Nakhonsawan river basin. The research utilized the qualitative approach and gathered the information by the tool following, survey documents and survey the area. Besides, this research collected the data by dept interview with 20 key informants, focus group discussion with 9 experts, academic seminar with 40 stakeholders and community engagement in order to return the information to 100 stakeholders. Meanwhile, this research provided a descriptive analysis to present the data. The study found that the pattern development and guideline of heritage culture network management following the Buddhism approach in Nakhonsawan river basin contain the 3E pattern and LINK pattern which can be established as E1 = Education, E2 = Engineering, E3 = Enforcement. Along with LINK pattern which demonstrates as L= Learning, I= Information, N= Network, K= Knowledge. Moreover, the guideline of heritage culture network management following the Buddhism approach in Nakhonsawan river consists of 7 main points following, 1. Building knowledge, 2. The Network must have the commons of importance seeking, 3. Raising awareness of the heritage cultural, 4. Creating sustainability with the communities in order to build the networks of the heritage culture, 5. Disseminate the knowledge, 6. enforcement of rules and regulations, and 7. restoration, reproduction and reconstruction.

Keywords: Nakhonsawan River Watershed, Network, Cultural Heritage

บทนำ

การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญของการอนุรักษ์และสนับสนุนให้เกิดการจัดการความรู้ในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างมากในสังคมปัจจุบัน การเข้ามามีอิทธิพลของเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารมีแนวโน้มที่จะสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมจนนำไปสู่ละเลยการจัดการมรดกที่มีคุณค่าของท้องถิ่นได้ การจัดการความรู้จึงมีความสำคัญในฐานะเครื่องมือและกลไกที่จะสามารถช่วยบริหารจัดการข้อมูลทั้งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ข้อมูลที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ตลอดจนข้อมูลทาง

สังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาสังคมต่อไปในอนาคต การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น เป็นกระบวนการที่ควรเกิดขึ้นภายใต้ความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและสถาบันการศึกษา เพื่อให้สามารถอนุรักษ์คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรม ตลอดจนการบันทึกเรื่องราววิถีชีวิตของผู้คนไว้กับชุมชนได้อย่างเหมาะสม (ไพศาล สรรเสริฐสุทธิ และคณะ, 2557)

สำหรับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมจำเป็นต้องอาศัยการจัดการความรู้เข้ามาเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการทำงาน ซึ่งมุมมองที่มีอิทธิพลต่อการทำความเข้าใจการจัดการความรู้เพื่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมมีผลต่อการจัดการความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับบริบทของธรรมชาติและคุณค่าของวัฒนธรรม ทั้งนี้การจัดการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าทางวัฒนธรรมจะมุ่งเน้นความสนใจไปที่พฤติกรรมการแบ่งปันและการสร้างการมีส่วนต่อการจัดการความรู้หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งวัฒนธรรมที่ผู้ศึกษาเข้าไปทำงานด้วย ก็จะส่งอิทธิพลต่อการจัดการความรู้เช่นกัน ดังนั้นการทำความเข้าใจพื้นฐานทางวัฒนธรรมจึงมีผลต่อการจัดการความรู้ในมิติที่เราเข้าไปศึกษาเช่นกัน การจัดการความรู้ในโลกสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงทางความรู้อย่างต่อเนื่อง หน่วยงานภาครัฐหรือสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการมีภารกิจเกี่ยวข้องกับการสาธารณสุข จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศนใหม่ รวมทั้งให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนวิถีถ่ายทอด เรียนรู้และดำเนินกิจกรรมภารกิจงานใหม่ เพื่อให้สังคมไทยสามารถแข่งขันได้ในสังคมโลกในการจัดการสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคแห่งสังคมที่ใช้ความรู้เป็นฐาน (Knowledge-based Society) ซึ่งมองว่าทุนทางความรู้เป็นเครื่องมือในการสร้างคุณค่าและมูลค่า (Value) การจัดการความรู้เป็นกระบวนการใช้ทุนปัญญานำไปสร้างคุณค่าและมูลค่า ซึ่งอาจเป็นมูลค่าทางธุรกิจหรือคุณค่าทางสังคมก็ได้ นอกจากนี้การจัดการความรู้เป็นกระบวนการ (Process) ที่ต้องอาศัยการดำเนินงานร่วมกันระหว่างผู้ปฏิบัติงานในองค์กรเพื่อเป้าหมายการดำเนินกิจกรรมดีขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งควรเข้าใจพื้นฐานที่สำคัญด้วยการจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่เป็นวงจรต่อเนื่อง เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เป้าหมาย คือ การพัฒนางานและพัฒนาคน โดยมีความรู้เป็นกรอบกลไกและกระบวนการจัดการความรู้เป็นเครื่องมือที่สำคัญควบคู่กัน (วิจารณ์ พานิช, 2551) การที่สังคมไทยเริ่มหันมาให้ความสนใจการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเพื่ออนุรักษ์และสร้างเครือข่าย ตลอดจนกระบวนการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมได้นำมาสู่แนวทางการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับพื้นที่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของตนเอง การอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีชี้ให้เห็นว่าการจัดการความรู้เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีท้องถิ่นมีส่วนต่อการส่งเสริมการพัฒนาคุณค่าทางความคิดให้กับเยาวชน อีกทั้งการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและกิจกรรมเชิงพระพุทธศาสนาให้กับผู้คนในท้องถิ่นได้ ส่งผลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาสร้างให้เกิดการเข้าใจคุณค่าทางวัฒนธรรมในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

จังหวัดนครสวรรค์เป็นดินแดนที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติไทยมาโดยตลอด จากการขุดสำรวจ “พื้นที่ทางตอนใต้ของนครสวรรค์” ตามโครงการโบราณคดีในประเทศไทย (ภาคกลาง) ของกองโบราณคดี กรมศิลปากรเมื่อปี 2527 ทำให้ได้ข้อมูลย้อนหลังไกล

ออกไปถึงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชี้ให้เห็นว่า ดินแดนแถบนี้เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ซึ่งได้พัฒนาอารยธรรมความเจริญของตนสืบเนื่องกันมาโดยลำดับจนกระทั่งเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ และจากการสำรวจภาพถ่ายทางอากาศประกอบกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีทำให้ทราบว่าบริเวณจังหวัดนครสวรรค์เป็นที่ตั้งของเมืองโบราณหลายเมือง ซึ่งมีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-16 จัดอยู่ในสมัยทวารวดี หรือ ร่วมสมัยกับนครปฐม พงศิก ฯลฯ และนครสวรรค์เคยเป็นเมืองหน้าด่านในสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น ปรากฏตามศิลาจารึกว่า “เมืองพระบาง” เป็นแหล่งของตำนาน นิทานพื้นบ้าน มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม วรรณกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน (สุภรณ์ โอเจริญ, 2528) เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะพบได้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ กล่าวสำหรับการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในกลุ่มน้ำนครสวรรค์ การที่จังหวัดนครสวรรค์เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีแม่น้ำสำคัญทอดตัวไหลผ่านพื้นที่ 6 อำเภอจำนวน 4 สาย คือ แม่น้ำที่ 1 คือ แม่น้ำปิง ไหลผ่านอำเภอบรรพตพิสัย อำเภอเก้าเลี้ยว และอำเภอเมืองฯ แม่น้ำที่ 2 คือ แม่น้ำยม ทอดตัวอยู่ในพื้นที่อำเภอชุมแสงไหลไปบรรจบกับแม่น้ำที่ 3 คือ แม่น้ำน่าน ไหลผ่านอำเภอชุมแสง และอำเภอเมือง มารวมกับแม่น้ำปิงที่ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ กลายเป็นต้นแม่น้ำที่ 4 คือ แม่น้ำเจ้าพระยา ไหลผ่านอำเภอเมืองฯ อำเภอโกรกพระและอำเภอยะหริ่ง ส่งผลให้วิถีชีวิตของผู้นับตั้งแต่ในอดีตผูกพันอยู่กับพื้นที่แหล่งน้ำ การตั้งถิ่นฐานและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจวัฒนธรรม รวมทั้งกิจกรรมตามประเพณีความเชื่อก็จะอยู่บนพื้นฐานของกลุ่มแม่น้ำเช่นกัน การเกิดขึ้นของวัดตามคติความเชื่อของชาวบ้าน รวมทั้งการก่อสร้างอาคารและวัตถุเพื่อเป็นพุทธบูชาจึงมากขึ้นตามไปด้วย ซึ่งได้กลายเป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุสืบทอดมาถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ดีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและการทำความเข้าใจคุณค่าทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมตลอดจนทางพระพุทธศาสนากลับยังไม่ได้มีการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพมากนัก ดังนั้นการศึกษาเรื่อง “ลุ่มน้ำนครสวรรค์ : การสร้างเครือข่ายและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา” จึงมุ่งเน้นศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการเตรียมความพร้อมในการสร้างเครือข่ายและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ ตลอดจนการพัฒนาแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อนำเสนอรูปแบบและแนวทางการจัดการเชิงเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ค้นหาข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและของวัดในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ที่มีมรดกทางวัฒนธรรม ใน 6 อำเภอ จากวรรณกรรม ศิลาจารึก คำบอกเล่า เอกสาร และหลักฐานที่เกี่ยวข้อง

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงลึก โดยการสำรวจพื้นที่ บันทึกภาพ จัดทำฐานข้อมูลร่วมกับคณะผู้วิจัย สอบทานความถูกต้อง โดยความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และสถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่น และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) พระสังฆาธิการ ผู้บริหารคณะสงฆ์/เจ้าอาวาสวัดที่มีมรดกทางวัฒนธรรมจังหวัด นครสวรรค์ 16 รูป และ 2) ข้าราชการผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสร้างเครือข่ายและนักวิชาการท้องถิ่น 4 คน รวม 20 รูป/คน

3. การสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เชี่ยวชาญ (Focus Group Discussion) เพื่อสนับสนุนหน่วยงานภาครัฐ และเครือข่ายภาคประชาชนให้มีส่วนร่วมในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่นตนเอง และเสริมสร้างเครือข่ายในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นและส่วนรวม จำนวน 9 รูป/คน

4. การวิเคราะห์กระบวนการและภาพรวมของการศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา การสำรวจมรดกทางวัฒนธรรม โบราณสถาน เพื่อส่งเสริมให้มีการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หรือศูนย์การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในลุ่มน้ำนครสวรรค์

5. การสรุปร่วมกับเครือข่ายท้องถิ่น ในมิติต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งเครือข่ายระดับจังหวัด การจัดทำป้ายประวัติ และให้ความรู้ด้านกฎหมายเกี่ยวกับโบราณสถาน การส่งเสริมการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา และความคิดสร้างสรรค์ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน จำนวน 40 รูป/คน

6. การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการกับพระสังฆาธิการ และภาคีเครือข่าย จำนวน 100 รูป/คน เพื่อเชื่อมโยงองค์ความรู้และประสบการณ์ด้านการพัฒนาแนวทางการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ และคืนข้อมูลแก่ชุมชน

พื้นที่ศึกษา ประกอบด้วย พื้นที่เขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ ใน 6 อำเภอ ได้แก่ อำเภอบรรพตพิสัย แก่งเลี้ยว ชุมแสง เมืองนครสวรรค์ โกรกพระ และพยุหะคีรี โดยคัดเลือกวัดที่มีมรดกทางวัฒนธรรม และตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำทั้ง 4 สาย คือ แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำปิง และแม่น้ำเจ้าพระยา จำนวน 20 วัด ดังนี้

- 1) ลุ่มแม่น้ำยม 2 วัด ได้แก่ (1) วัดท่าไม้ และ (2) วัดวังใหญ่
- 2) ลุ่มแม่น้ำน่าน 2 วัด ได้แก่ (1) วัดเกยไชยเหนือ (บรมธาตุ) และ (2) วัดเกรียงไกรกลาง
- 3) ลุ่มแม่น้ำปิง 7 วัด ได้แก่ (1) วัดหูกวาง (2) วัดหัวดงเหนือ (3) วัดพระหน่อธรณินทร์ (4) วัดมหาโพธิ์ใต้ (5) วัดท่าพระเจริญพรต (6) วัดบ้านแก่ง และ (7) วัดวรนาถบรรพต
- 4) ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา 9 วัด ได้แก่ (1) วัดนครสวรรค์ (2) วัดจอมคีรีนาคพรต (3) วัดสุคตวราราม (4) วัดเขื่อนแดง (5) วัดตะเคียนเลื่อน (6) วัดเกาะหงส์ (7) วัดบางมะฝ่อ (8) วัดพระปรารค์เหลือง และ (9) วัดเขาแก้ว

สรุปผลการวิจัย

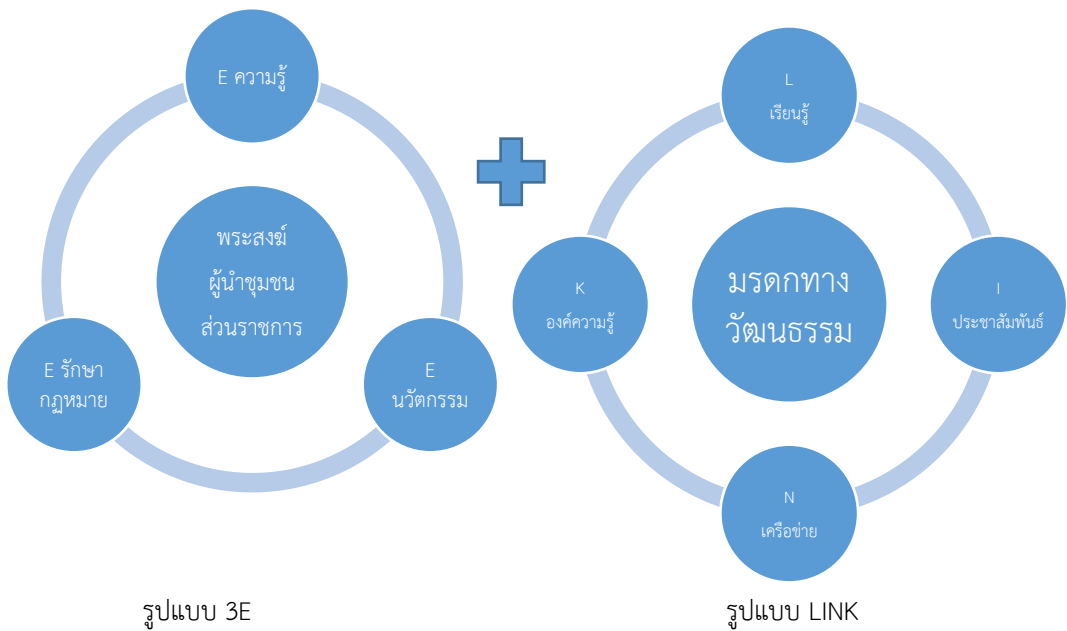
รูปแบบการสร้างเครือข่ายและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของวัดในลุ่มน้ำนครสวรรค์ ต้องเกิดจากความร่วมมือ 3 ฝ่าย คือ 1) พระสงฆ์ หรือพระสังฆาธิการ เจ้าอาวาส 2) ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ไวยาวัจกร และ 3) ส่วนราชการ ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด กรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยในจังหวัด ภายใต้กรอบปฏิบัติการ 3E-model ดังกล่าวข้างต้นอาศัยหลักการและวิธีการของการพัฒนาชุมชนที่เน้นเป้าหมายของการจัดการเพื่อให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการได้พัฒนาความรู้ความสามารถของตนเอง พึ่งตนเองได้ คิดหาหนทางแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง มีความสุขกับการจัดการทรัพยากรนั้น และสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างรู้เท่าทัน ไม่ตกเป็นเหยื่อของกระแสหรือสถานการณ์ที่ผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน 3E-Model ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรม (Actions) ที่สำคัญ 3 ส่วนด้วยกัน คือ

1. กระบวนการเรียนรู้และการให้การศึกษา (E1-Education) เน้นการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริงและการจัดการศึกษาที่เน้นการสื่อสารสองทาง (Two-way Communication) และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในหมู่นักวิชาการ นักจัดการ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อความเข้าใจร่วมกัน หมายความว่า การใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณลักษณะทางวิชาการ

2. การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรมในการจัดการ (E2-Engineering) หมายถึง การคิดค้นรูปแบบวิธีวิทยา (Methodology) และเทคนิควิธีที่เหมาะสม (Appropriate Technique /Technology) ในการจัดการด้านวิชาการหรือการศึกษาวิจัย (Research) ด้านการอนุรักษ์ (Conservation) การสงวนรักษา (Preservation) และรูปแบบการพัฒนา (Development Pattern) รวมไปถึงการสร้างเงื่อนไข (Conditions) กฎเกณฑ์หรือข้อบัญญัติ (Rules) และกฎหมาย (Acts) เพื่อใช้ในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่ชุมชนทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติ

3. การบังคับใช้กฎระเบียบ (E3-Enforcement) หมายถึง การนำเอาเงื่อนไข กฎเกณฑ์ ข้อบัญญัติ และกฎหมายที่ชุมชนและสังคมกำหนดขึ้นร่วมกันมาบังคับใช้เพื่อคุ้มครอง ป้องกัน และเอื้ออำนวยให้กระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นไปอย่างราบรื่นไม่สะดุดหยุดลงกลางคัน หรือไม่ถูกละเมิดให้เสื่อมค่าหรือเสื่อมสภาพไปด้วยเหตุอันไม่สมควร

การขับเคลื่อนจะต้องผสานเครือข่ายกันด้วยความรู้ การสร้างสรรค์นวัตกรรม และปฏิบัติตามกฎหมาย ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมให้บรรลุวัตถุประสงค์ โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Learning) ประชาสัมพันธ์ (Information) สร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม (Network) และเกิดองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรม (Knowledge) ซึ่งสามารถสรุปเป็นรูปแบบ 3E Model และ LINK Model ดังนี้

ภาพที่ 1

รูปแบบการพัฒนาการจัดการเชิงเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทาง
พระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์

แนวทางการจัดการเชิงเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ สามารถสรุปได้โดยการใช้หลักในการพัฒนาชุมชนมาใช้ นำไปสู่ภาคการปฏิบัติการ 7 ประการ คือ

1. ต้องดำเนินการศึกษาวิจัยหรือการสร้างองค์ความรู้ (Resource Research) เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนนั้น ๆ ให้ทราบตัวตนของชุมชนของตนเอง เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงทั้งในเชิงกายภาพและทางนามธรรม โดยเฉพาะพระสงฆ์หรือผู้บริหารคณะสงฆ์และพระสงฆ์เจ้าอาวาสวัดที่มีมรดกทางวัฒนธรรม ต้องมีองค์ความรู้ในด้านนี้ ในระดับดี

2. เครือข่ายต้องมีความเห็นพ้องต้องกันในการเห็นความสำคัญ เห็นคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพชนสร้างไว้ ทั้งโบราณสถานและวัฒนธรรมอันดีงาม ที่ช่วยสร้างความร่มเย็นเป็นสุขและความงดงามให้กับท้องถิ่นและส่งผลไปถึงระดับภูมิภาค หรือระดับชาติได้ โดยการประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (Resource Assessment and Evaluation) ถ้าทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ เห็นคุณค่า ย่อมส่งผลให้เห็นคุณสมบัติของมรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน อันจะส่งผลต่อการตัดสินใจที่จะลงทุน ลงแรง หรือดำเนินการขั้นต่อไปได้อย่างเป็นระบบ

3. การสร้างความตระหนักในการวางแผนมรดกทางวัฒนธรรมที่บรรพชนได้รังสรรค์ไว้ ซึ่งผ่านกาลเวลาอย่างยาวนาน อันแสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ ศรัทธา ความวิริยะอุตสาหะของ ชุมชนรวมถึงความสามัคคีที่ก่อให้เกิดความสุขแก่ชุมชนและสังคม ต้องสร้างความรู้สึกรักในการ สงวนและการอนุรักษ์ (Preservation) ในมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้เป็นรูปธรรม

4. การสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในการสร้างเครือข่ายจัดการมรดกทางวัฒนธรรม มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินกิจกรรม หรือดำเนินทางธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม (Resource Based Community Business) ที่จะส่งผลประโยชน์ต่อชุมชนโดยตรง เช่น การท่องเที่ยว การดูแลนักท่องเที่ยว ตลอดถึงงานบริการในชุมชน

5. การเผยแพร่องค์ความรู้ เป็นเรื่องสำคัญที่ก่อให้เกิดความยั่งยืน อันเป็นการเผยแพร่ ประสบการณ์การทำงาน รวมถึงข้อมูลข่าวสารให้แก่คนในชุมชนและคนนอกชุมชน ผ่านช่องทางต่าง ๆ เอกสารสิ่งพิมพ์ โซเชียลเน็ตเวิร์คและป้ายประวัติต่าง ๆ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การต่อยอดในการพัฒนางานโดยการเรียนรู้จากการทำงานโดยตรง อีกทั้งจะเป็นข้อมูลสำคัญให้กับ ผู้เกี่ยวข้องในการให้ความช่วยเหลืออย่างตรงประเด็น

6. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ (Enforcement) โดยเริ่มจากการประชุม กันเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันของชุมชนและเครือข่าย ส่งเสริมให้มีความรู้ด้านกฎหมายและรู้จักวิธี ปฏิบัติที่ไม่ขัดต่อกฎหมาย ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์ที่ร่วมกัน การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมมีความ ยั่งยืน และเป็นคุณค่าต่อทั้งชุมชนและมรดกทางวัฒนธรรมเอง

7. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำและสร้างใหม่ (Resource Rehabilitation) คือ การสร้าง ความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับมรดกทางวัฒนธรรม เช่น การฟื้นฟู ประเพณีที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณ เพื่อใช้เป็นวิธีการในการระดมพลังของชุมชนในการ พัฒนาชุมชน หรือนำเอารูปแบบโบราณสถานหรือสัญลักษณ์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของมรดกทาง วัฒนธรรม ไปดัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

อภิปรายผลการวิจัย

รูปแบบและแนวทางการจัดการเชิงเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทาง พระพุทธศาสนาในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ สามารถสรุปเป็นรูปแบบ 3E และรูปแบบ LINK ได้แก่ E1= Education การให้ความรู้ E2= Engineering การสร้างสรรค์และประดิษฐ์นวัตกรรม E3= Enforcement การดำเนินการตามกฎหมายระเบียบ L= Learning การเรียนรู้จากตัวอย่างที่ดี I= Information สอดคล้องกับงานวิจัยของสาธิต กฤตลักษณ์ (2551) ได้ศึกษาวิจัย “การศึกษา รูปแบบการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและพัฒนาโบราณสถานในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ โดยการมีส่วนร่วมของ ชุมชน” พบว่า ประชาชนในชุมชนมีความต้องการเข้าร่วมทำกิจกรรมการอนุรักษ์โบราณสถานด้วย ความสมัครใจโดยมีกระบวนการเข้าร่วมกิจกรรมคือ การจัดประชุมทำความเข้าใจให้ชุมชนได้รับ ทราบถึงกิจกรรมที่จะทำ แสดงความคิดเห็นและหาแนวทางที่ชัดเจนเป็นมติที่ประชุม จัดทำ คณะทำงาน หางบประมาณ ติดตามการทำงาน การเข้าร่วมทำกิจกรรมของชุมชนซึ่งมีขั้นตอน

วิธีการรวมทั้งที่มีที่ปรึกษา เพราะในชุมชนมีผู้นำชุมชนที่มีความรู้ความสามารถ เช่น ครู พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนผู้สูงอายุที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมให้คำแนะนำ การมีส่วนร่วมเป็นการแสดงออกถึงความรับผิดชอบของคนในชุมชนที่มีต่อมรดกทางวัฒนธรรม เครือข่ายที่มีส่วนทำให้การอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาโบราณสถานในชุมชนประสบความสำเร็จ คือ ประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชุมชน ครู นักเรียน พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หน่วยงานราชการในพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล องค์การเอกชนที่มีความสนใจทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน กลุ่มอาชีพและนักท่องเที่ยว และแนวทางการจัดการเชิงเครือข่ายมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา ในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ ประกอบด้วย 7 ประการ คือ 1. การสร้างองค์ความรู้ 2. เครือข่ายต้องมีความเห็นพ้องต้องกันในการเห็นความสำคัญ 3. การสร้างความตระหนักในการหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรม 4. การสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนในการสร้างเครือข่ายจัดการมรดกทางวัฒนธรรม 5. การเผยแพร่องค์ความรู้ 6. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ และ 7. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูสุตวิสุทธิคุณ (2552) ได้ศึกษาวิจัย “รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จังหวัดฉะเชิงเทราจากความเชื่อ พิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อบุญรอดโสธร” พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการ ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรม ของวัดโสธรวรารามวรวิหาร คือ ใช้ความเชื่อหลักของประชาชนที่เดินทางมากราบไหว้หลวงพ่อบุญรอดโสธร เป็นแนวทางหลักในการออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยความเชื่อหลักดังกล่าว คือประชาชนส่วนใหญ่เชื่อว่า หลวงพ่อบุญรอดโสธรจะปกปักรักษาและให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ประกอบกรรมดีและมีจิตใจที่ดี เมื่อทางวัดใช้ความเชื่อที่กล่าวถึงนี้มาสอดแทรกในการชวนเชิญให้ประชาชนร่วมทำกิจกรรม จึงมีผลทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทราด้วยเช่นกัน

องค์ความรู้ใหม่

หัวใจของการพัฒนาเครือข่ายการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา ในเขตลุ่มน้ำนครสวรรค์ที่โดยส่วนมากมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ การสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง เนื่องจากการขาดแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ รวมถึงการได้รับฟังข้อมูลมาผิดๆ หรือไม่ครบกระบวนการความทั้งหมด สิ่งที่ทำให้ข้อมูลที่เป็นพระสังฆาธิการฝ่ายบริหารได้ให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า การให้ความรู้แก่เจ้าอาวาสที่มีมรดกทางวัฒนธรรมในด้านโบราณสถานเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วน ควรให้ความสำคัญในการให้ความรู้ในด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานโบราณวัตถุ เรื่องแนวปฏิบัติต่อโบราณสถานโบราณวัตถุ และ พระราชบัญญัติเกี่ยวกับโบราณสถานโบราณวัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรเพิ่มโอกาสในการศึกษารู้อย่างกฎหมายแก่พระสังฆาธิการ

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการขยายเครือข่ายและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ชุมชนและส่วนราชการจังหวัดนครสวรรค์ ให้ครอบคลุมทุกวัดในพื้นที่ลุ่มน้ำนครสวรรค์ และควรขยายไปสู่อำเภออื่น ๆ ให้ครอบคลุมทั้งจังหวัด และต่อยอดไปในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางตอนบน
2. หลักสูตรการในมหาวิทยาลัยในจังหวัดนครสวรรค์ ควรนำผลการวิจัยไปศึกษาและต่อยอดในการนิเทศนิสิตให้ทำงานในด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างถูกต้อง
3. ควรมีการตีพิมพ์ประวัติของวัดมรดกทางวัฒนธรรมเพิ่มเติมจากงานวิจัยเพื่อให้เป็นหลักฐานแก่ชุมชนนั้น ๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- พระครูสุตวิสุทธิคุณ (พัด). (2552). รูปแบบการจัดการที่เหมาะสมวัดโสธรวรารามวรวิหารในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จังหวัดฉะเชิงเทรา จากความเชื่อ พิธีกรรมของประชาชนเกี่ยวกับหลวงพ่อพระพุทธรูปโสธร. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไพศาล สรรสวิสุทธิ และคณะ. (2557). การจัดการความรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดอุทัยธานี. *วารสารวิชาการและวิจัยสังคมศาสตร์*, 29(2).
- วิจารณ์ พานิช. (2551). การจัดการความรู้จากงานประจำสู่งานวิจัย. *หมอนม้าย*, 18(1), 25-28.
- สาธิต กฤดาภิรักษ์. (2551). การศึกษารูปแบบการอนุรักษ์ พื้นฟูและพัฒนาโบราณสถานในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ โดยการใช้มีส่วนร่วมของชุมชน. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุภรณ์ โอเจริญ. (2528). *นครสวรรค์: รัฐกึ่งกลาง รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยครูนครสวรรค์.
- Leidner, D., Alavi, M. and Kayworth, T. (2006). The Role of Culture in Knowledge Management: A Case Study of Two Global Firms. *International Journal of e-Collaboration*, 2(1), 17-40.